

МОЖЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІНТЕГРОВАНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У даній публікації представлено аналіз переваг та недоліків комплексної системи навчання, за якою в 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття було побудовано навчальний процес у школах України, і доведено, що дана система мала неабиякі можливості для формування в учнів цілісної наукової картини світу.

На початку ХХ ст. в усьому світі набула популярності так звана комплексна система навчання. За нею в 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст. вибудовувалася навчальна діяльність української "трудової школи". Вона була інноваційною для свого часу, адже педагогічний процес протікав при загальному вивченні явищ і процесів, а не в ході окремого ознайомлення з кожною із стандартних шкільних дисциплін, і мала інтеграційний характер.

Переваги такого (інтегрованого) навчання сформульовано сучасними вченими (С. Гончаренко, І. Козловська, В. Сидоренко, Д. Тхожевський та ін.). Зокрема, вони підкреслюють його можливості для формування в учнів наукової картини світу. Але цей досвід, набутий в загальноосвітніх закладах 20-х – початку 30-х років ХХ ст., ще не був предметом окремого дослідження. Тому мета нашої статті – виявити можливості комплексної системи навчання щодо формування у школярів наукової картини світу.

Переваги цієї системи, насамперед, були пов'язані з тим, що навчальний процес у школах організовувався за певними темами і напрямками, а не лише за окремими дисциплінами, як у предметній системі. Основні напрями (природа, праця та суспільство) охоплювали все оточуюче дитину середовище. До того ж, у центрі комплексної системи знаходилась трудова діяльність людини. Завдяки цьому зникала відірваність школи від життя та ізольованість навчальних дисциплін одна від одної.

За цією системою знання поєднувалися з фізичним, розумовим розвитком та працею учнів. Фактично комплексна система була міжпредметною і поєднувала знання з різних наук довкола певного об'єкта трудової діяльності. Тобто в процесі трудової діяльності учнів навчальний матеріал об'єднувався, пов'язувався із життям, узагальнювався і на основі цього у них формувалася цілісна наукова картина світу.

Формуванню в учнів цілісної наукової картини світу сприяли також окремі дисципліни, які вивчали учні в умовах комплексної системи навчання. Так, навчальний матеріал з математики мав інтегративну спрямованість та був пов'язаний з практичним застосуванням набутих школярами знань при виконанні завдань відповідних комплексних тем. Програма з математики дозволяла школярам отримати інтегровані знання, на основі яких можна було сформулювати у них узагальнені уявлення про оточуючий світ, а отже, і цілісну наукову картину світу.

Ще більш інтегрованим був курс суспільствознавства, який передбачав вивчення суспільного життя в його різноманітних (економічних, соціально-культурних і політичних) виявленнях. Зміст цього курсу включав у себе знання із таких навчальних предметів як історія, економгеографія, політекономія, конституція тощо.

Як бачимо, у ті часи визнавали необхідність створення узагальнених, інтегрованих курсів і було виявлено спробу зробити це не лише через запровадження комплексної системи, а також через окремі дисципліни (наприклад, суспільствознавство). Більш того, на сторінках педагогічної преси даного періоду вміщено таку думку: "Коли б навіть загальний учбовий план для трудшколи не був комплексним, а залишався старим, предметовим, то й тоді введення в курс семилітки всієї низки окремих дисциплін про суспільствознавство було б надто недоцільним, бо розпорошувало б увагу учнів на багатьох окремих закінчених курсах, ніяк не сприяючи чіткому усвідомленню суті законів, за якими живе та розвивається людське суспільство, тим більш усі відомості про суспільство, взяті з різних наукових дисциплін, мусять бути ув'язані в єдину цілокупну систему знань, коли навчання в школі комплексові" [1: 45]. Ці рядки свідчать про те, що педагогів минулого століття, поміж іншим, хвилювало наскільки цілісна картина світу виникатиме у школярів у ході навчання.

Саме цілісна картина світу формувалася у школярів у комплексній системі, адже вона ґрунтувалася на вивченні дітьми оточуючого світу у всій його сукупності. Знання і вміння учні отримували тільки тоді, коли в них виникала необхідність для засвоєння життєвих явищ. Джерелом знань у першу чергу були життя і природа, а не окремі навчальні предмети. Тому між ними не було ізольованості. Наприклад, в процесі вивчення колонки "Природа" школярі отримували відомості з ботаніки, зоології, фізики, хімії, геології, метеорології, астрономії, географії та інших дисциплін, які не були відірвані одне від іншого, а являли собою єдине ціле, були інтегрованими.

Сприяло цьому також те, що комплексні програми були побудовані на основі краєзнавчого принципу та принципу історизму, відповідно до яких подавався розвиток господарчих форм, суспільного життя, становлення ідеології та інше. Важливим було й те, що матеріал пов'язувався з історичними явищами, які відбулися в Україні.

Цінним є те, що при організації занять за комплексною програмою вчителю потрібно було наближати навчальні предмети один до одного на підґрунті життя і праці людей, а шкільну роботу до трудової діяльності людей. Останню треба було вивчати на уроках і під час екскурсій, а також в процесі виконання шкільних робіт, які мали стати підготовкою до майбутньої трудової діяльності. Всі навчальні предмети вивчали трудовим методом і пов'язували їх з працею, організованою в школі. До того ж треба було поєднувати навчання з вихованням. Усе це вчитель повинен був враховувати при добиранні методів роботи. У комплексній системі

навчання перевагу надавали дослідницьким і соціально-трудовим методам, оскільки вони не давали дітям готових знань, а примушували відшукувати ці знання самостійно [2: 33].

Дослідницькі методи дозволяли учням самостійно з'ясувати перебіг того чи іншого явища, причини його виникнення, робити висновки, а не лише запам'ятовувати, без розуміння суті явища, готовий кінцевий результат, який їм повідомляв учитель.

Серед дослідницьких методів у комплексній системі найбільш вживаними були лабораторні роботи та метод проектів.

Включення у комплексну систему даного методу почалося з 1924 року і пов'язане з іменами таких відомих педагогів як В. Ігнат'єв, М. Крупенін, Н. Крупська, С. Шацький, В. Шульгін та інші. Але певне визнання у шкільних працівників він отримав лише згодом, після широкого впровадження комплексної системи навчання. Ще більшого визнання та розповсюдження метод набув починаючи з 1926 року, коли досвід його впровадження почали узагальнювати в періодичному виданні "На шляху до методу проектів". Цей метод був своєрідним інтегратором знань. Якщо в комплексній системі необхідно було підбирати теоретичну інформацію для кожного окремого практичного заняття, то робота за методом проектів вимагала узагальнення і інтегрування знань у ході розробки проектів [3; 4].

Вибір проектів здійснювали з дотриманням певних принципів. Серед них: політична і економічна обґрунтованість проекту; соціальна спрямованість; зв'язок із суспільними кампаніями; використання в проекті достатнього широкого навчального матеріалу і отримання певних навичок; педагогічна обґрунтованість і доцільність [5].

Однією із обов'язкових умов навчально-виховного процесу трудових шкіл досліджуваного періоду стало широке використання екскурсій, в ході яких учні проводили різноманітні дослідження, самостійно здобували той чи інший матеріал. Екскурсії мали бути діловими, максимально наближеними до матеріалу комплексу, являти собою його органічну частину, бути продовженням певної комплексної роботи або початком нової. Вони могли бути включені у шкільне життя тільки тоді, коли ставали необхідною ланкою шкільного життя, були органічно пов'язані з ним, являти собою частину цілого у загальному процесі вивчення трудового життя. Результатом екскурсії ставали: колекція, малюнок, ліпка, конспект, схема тощо [6]. Слід додати, що екскурсії надавали великі можливості для формування у дітей цілісної картини світу, оскільки дозволяли відчути взаємозв'язки між начебто розрізненими явищами, які на перший погляд не мали нічого спільного.

Однак, не дивлячись на те, що для підготовки вчителів до організації роботи учнів за комплексними програмами робилося багато (постійно проводилась літня перепідготовка освітніх працівників, працювали методичні об'єднання, з'являлася значна кількість публікацій у періодичній і педагогічній пресі та методичних розробок), у більшості випадків проводилась вона не на належному рівні. Така ситуація складалася через те, що в ході перепідготовки педагогів основна увага зазвичай приділялася засвоєнню суті комплексного навчання і значно менша – деталям її впровадження у навчальний процес, тоді як саме ці питання були найбільш складними для вчителя.

Комплексну систему не розуміли не лише багато працівників освіти, а й батьків учнів. Вони здобули освіту за предметною системою, звикли швидко отримувати знання і давати чіткі та прості репродуктивні відповіді (наприклад, 2 помножити на 4 буде 8). Тому за високу результативність освіти батьки приймали наявність у своїх дітей формальних знань з різних предметів. Це було певною мірою логічно, адже, по-перше, в суспільстві панували стереотипи, які були пов'язані з визнанням лише предметної системи навчання, а по-друге, в досліджуваній період професійна школа працювала в основному за предметною системою навчання.

Окрім того, що вчителі часто були не підготовлені до організації роботи учнів за комплексами, їм у початкових школах доводилось працювати у більшості випадків з двома-трьома групами одночасно. Головним завданням педагога було досягти обов'язкового рівня, суми і якості знань та вмінь у школярів.

Для більш активного засвоєння навчального матеріалу вчителі використовували у переважній більшості випадків дослідницькі методи, а ілюстративні, на жаль, практично відкидали. Без сумніву, дослідницькі методи допомагали учням самостійно з'ясувати перебіг того чи іншого явища, причини його виникнення, робити відповідні висновки, але при поєднанні їх з ілюстративними можна було б досягти більш високої результативності навчального процесу. Найбільш вживаними були лабораторні роботи, але їх упровадження в навчальний процес викликало значні труднощі через незадовільне матеріальне забезпечення, відсутність необхідного обладнання, не підготовленість учителів, недостатню розробленість методики їх проведення тощо.

На жаль, протягом досить тривалого часу не було чітких меж навчального процесу і тільки з 1926-1927 навчального року він став мати 224 робочих днів та "норму роботи" на тиждень – 36 годин. Передбачалося, що кожного дня школярі протягом 6 астрономічних годин працювали у класі ("в майстернях, у комісіях та гуртках, у педраді та шкількомі"). Разом із тим, не щодня діти навчалися в школі 6 годин. У деякі дні вони проводили там більше часу, а в інші – менше. Кожне заняття тривало академічну годину (45 хвилин). Між заняттями були перерви [7: 25]. Отже, не тільки навчальний процес, а й система організації оволодіння освітнім матеріалом повинна була бути кратною 45 хвилинам, що при комплексній системі було дуже важко здійснити на практиці.

На початку 30-х років ХХ століття в СРСР, а отже, і в Україні, з комплексною системою навчання було покинчено і знову введено предметну систему викладання наук. На жаль, вірне за своєю педагогічною суттю комплексне навчання було дискредитоване не професійним упровадженням в життя як працівниками наркомосів, так і вчителями.

Разом із тим, комплексна система навчання була прогресивною для свого часу і мала чимало раціональних ідей, які можуть стати у нагоді в умовах реформування сучасної школи. Це особливо стосується комплексних програм, адже фактично вони були інтегрованими, а тому в умовах сьогодення вимагають детального вивчення і переосмислення. Нагадаємо, що їх виконання передбачало ознайомлення учнів не лише з окремими явищами

життя, а й із загальною картиною світу в ході трудової діяльності. При цьому побутова картина світу дитини та її знання з різних предметів об'єднувалися в єдине ціле і перетворювалися у наукове бачення світу.

Останнє є дуже важливим, оскільки весь оточуючий дитину світ є цілісним, інтегрованим явищем, адже однією або кількома науками він описується тільки частково. Тому, об'єднуючи науки в комплексній системі навчання, знімаючи між ними кордони, школярі вивчали будь-яке явище в цілому на основі інтеграції формальних знань із різних предметів та з власного життя. Якщо у предметній системі формальні знання були метою (самоціллю) навчання, то у комплексній вони набувалися тільки для формування більш повної картини світу.

Цінним також є те, що комплексна система передбачала вивчення трудової і соціальної діяльності людей і була більш наближена до життя, ніж предметна. Таким чином, в 20-ті – на початку 30-х років ХХ століття у навчальному процесі "трудоших шкіл" було чимало раціональних ідей, які потребують подальшого детального дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про тривалість учбового року та про учбовий план трудшкіл // Радянська освіта. – № 9. – 1926. – С. 20-73.
2. Программы-минимум единой трудовой школы с объяснительными и вводными записками. – Л.: ЛГОНО, 1925. – 200 с.
3. Мальцев К. За марксистско-ленинское содержание школьных программ. – М.: Л.: Гос. учебно-педагогическое изд-во, 1932. – 20 с.
4. Немерещенко Л.В. Организация проектной деятельности // Химия в школе. – 2003. – № 10. – С. 2-5.
5. Гарбуз Т. Дві групи на вчителя й комплексна система // Радянська освіта. – № 2. – 1925. – С. 35-40.
6. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 351, 87 арк.
7. Комплексний програм старшого концентру семіричної трудшколи // Радянська освіта. – № 1. – 1926. – С. 25-38.

Матеріал надійшов до редакції 15.10.2007 р.

Кузьменко В.В. Возможности комплексной системы обучения для формирования у учеников интегрированной картины мира.

В этой публикации представлен анализ преимуществ и недостатков комплексной системы обучения, по которой в 20-тые – в начале 30-х годов ХХ столетия был построен учебный процесс в школах Украины, и доказано, что данная система имела значительные возможности для формирования у учеников целостной научной картины мира.

Kuzmenko V.V. The Opportunities of A Complex Study System for the Pupils' Integrated World Picture Formation.

This publication presents the analysis of advantages and disadvantages of a complex educational system according to which educational process was built at Ukrainian schools at the beginning of the 30-es of the 20th century and it was grounded that this system had great possibilities for the complex scientific world picture formation.